

ŽIVÝ SLON A PRAŽSKÉ DVORSKÉ SLAVNOSTI V ROCE 1570

Martina Šárovcová

A Live Elephant and Prague Court Festivities in 1570

Abstract: In the Gradual of Sixtus of Ottersdorf, deposited in the British Library in London (Add. 16175), there is a miniature of an elephant with triumphant trophies on its back. The commemorative inscription attached to the figure of the elephant identifies it as the live elephant that was part of the court festivities on Old Town Square on 26 February 1570. Contemporary printed and manuscript sources describing the course of the Prague festivities and tournaments in 1570 have been preserved. The miniature from the gradual is a unique visual source, which, even despite minor iconographic licence, matches the particular passage by Zirfeo Schwartzkünstler describing the Prague feast. The elephant had been given to Emperor Maximilian II in 1563 by the Infante Carlos of Spain. The exotic pachyderm has been documented in several triumphal processions during the court festivities of Emperor Maximilian II; using the written and visual sources preserved, it is possible to follow the elephant's journey around European cities.

Keywords: elephant – Gradual of Sixtus of Ottersdorf – illuminated manuscripts – literati brotherhood at the church of Our Lady before Týn in Prague – court festivities – exotic animals in Renaissance Europe

Děvana Pavlíková v 57. ročníku Sborníku Národního muzea (Literární historie) prezentovala iluminované folio z Graduálu Sixta z Ottersdorfu, který je součástí sbírek British Library v Londýně.¹ V borduře rukopisu se při incipitu officia *O, kterak velmi hrozné jest místo toto* ke svátku Posvěcení chrámu nachází vedle hry v kuželky a heraldické výzdoby s připojenými pamětními záznamy ojediněle vyobrazení slona (f. 347^r) – viz obr. příloha s. 43.

Ve zmiňované studii se objevilo několik nepřesností. Pavlíková v příspěvku uvádí, že „*nápis pod znakem toho, na jehož náklady byl tento list iluminován, je bohužel nečitelný*“. V případě druhé nápisové tabulky při vyobrazení „*slavnostně ozdobeného slona*“ autorka shledává „*ne zcela čitelný nápis: „Slon ziwei na prazske[m] rynkv w takowem zpvs[oj]bu widin...“*“. Namalovaného slona autorka identifikuje s živým slonem, který byl předveden v rámci dvorských slavností na pražském Staroměstském náměstí 26. února v roce 1570. Pavlíková tak činí na základě ocitovaného popisu pražských slavností z *Poselkyně starých příběhů českých* Jana Františka Beckovského (1658–1725).² Beckovský ovšem reprezentuje až pozdější tradici převyprávění popisu pražských dvorských slavností. Pavlíková opomíjí soudobé dochované literární prameny s popisem pražských slavností v roce 1570. Přípisy na obou nápisových tabulkách lze pak na základě soustředěné práce s originálem identifikovat téměř v úplnosti a určit tak nejen objednavatele příslušného iluminovaného folia, ale i verifikovat

domněnku Pavlíkové, že se opravdu jedná o slona, který byl viděn na pražském Staroměstském náměstí v neděli 26. února roku 1570.³

Graduál Sixta z Ottersdorfu byl do sbírek londýnské British Library získán v roce 1846 ve Fosterově aukčním domě (f. II^r). Z pamětního záznamu, který je datován letopočtem 1674, lze usuzovat, že rukopis byl ještě na sklonku 17. století majetkem pražského týnského literátského bratrstva, pro jehož potřeby byl ve druhé třetině 16. století objednan (f. 4^r). Rukopis je datován do roku 1570 v souvislosti s letopočty, které jsou součástí několika pamětních nápisů v bordurách. Na nákladu malířské výzdoby se podíleli významní staroměstští erbovní měšťané (např. Jakub Granovský z Granova, Abrahám Hroch z Mezilesic či Pavel Radoňovský z Kosmačova).⁴

Graduál je opatřen malířskou výzdobou, která zahrnuje dvacet pět iluminovaných folií. Ikonografie malířské výzdoby koresponduje s liturgickým kontextem jednotlivých iluminací či se vztahuje k osobnosti objednavatele. K ikonograficky nejzajímavějším iluminacím náleží malířská výzdoba incipitu officia ke svátku Posvěcení chrámu *O, kterak velmi hrozné jest místo toto* (f. 347^r). V těle historizující iniciály se objevuje starozákonní námět Jákobova snu (Gn 28, 19) a v prostoru pod kolumnou tradiční hra v kuželky společně s posvícenskými pochutinami. Netypický je ovšem jiný motiv v borduře, kde se nachází slon s červenou čabrou a na hřbetě s trofejemi sestavenými ze zbraní,

¹ PAVLÍKOVÁ 2012, s. 113–116. Graduál Sixta z Ottersdorfu, Londýn: British Library, sign. Add. 16 175. K rukopisu naposledy s podrobnou bibliografií ŠÁROVCOVÁ 2014.

² PAVLÍKOVÁ 2012, s. 114. Srov. BECKOVSKÝ 1879, s. 286–287.

³ Pavlíková mylně uvádí liturgické zařazení iluminovaného incipitu k masopustnímu období na místo svátku Posvěcení chrámu. Ve studii citované jméno slona–Emanuel–soudobé tištěné prameny nepotvrzují. PAVLÍKOVÁ 2014, s. 114, 115 podle ROOBAERT 1963, s. 141. Jediným (!) pramenem, který konkretizuje jméno tlustokožce je rukopis jedné z antverpských kronik 16. století. ULLENS 1843, s. 59.

⁴ K identifikaci nositelů heraldické výzdoby ŠÁROVCOVÁ 2014.

zbroje a praporců (přilba, karafy, brnění, štít, praporce s dynastickými barvami, toulec se šípy, kopí, sekýra, luk a šavle). Pod slonem je umístěna identifikující nápisová tabulka s nepatrně poškozeným majuskulním textem „*SLON ZIWEI NA PRAZSKE[M] / RYNKV W TAKOWEM ZPVS[O]/BV WIDIN W [N]EDIEL[I] OCVLI*“. Pamětní přepis umožňuje identifikovat namalovaného slona s živým slonem, který byl viděn v tzv. neděli Oculi (třetí neděle postní) na náměstí Starého Města pražského, respektive 26. února 1570 v souvislosti s dramaturgií dvorských slavností a turnajů, jejichž datum, místo konání a průběh je znám z několika soudobých literárních pramenů.

Několikadenní pražské slavnosti z přelomu února a března roku 1570 se uskutečnily v souvislosti s přítomností císařského dvora a řady významných knížat a kurfiřtů v Praze při příležitosti zasnoubení nejstarší dcery císaře Maxmiliána II. Anny se španělským králem Filipem II.⁵ Svatba se slavila *per procuratorem* 4. května 1570 v pražské katedrále sv. Víta.

O průběhu slavností, které se pořádaly na Staroměstském náměstí a na Hradě k počtě příjždějících kurfiřtů a knížat již několik týdnů před květnovou svatbou, od 26. února do 2. března, jsme informováni z několika tištěných a rukopisných pramenů. Nejpodrobnější popis průběhu slavností a turnajů přináší tištěný spisek, jehož autorem je poněkud záhadný a jinak neznámý Zirfeo Schwartzkünstler.⁶ (obr. 1) Jak se dočítáme v popisu slavnosti, kouzelník Zirfeo se doslechl, že císař Maxmilián II. očekává knížecí hosty a zamýšlí k jejich pobavení pořádat mnoho rytířských turnajů a zábav. Při této příležitosti chtěl Zirfeo představit osvobození krále Artuše a dvou rytířů ze zajetí na hoře Cancaso, aby je získal pro účast v císařově turnaji jako *mantenatores*.⁷ Na třetí neděli postní 26. února byl ohlášen závod v házení kopím na prsten na Staroměstském náměstí a další turnaje se odehrávaly následující dny. Po turnaji v házení kopím pokračovala slavnost s tematikou středověkého příběhu Artuše živými obrazy, které využívaly malovaných kulís, živých zvířat a nejrůznějších efektů. Na náměstí byla navržena umělá hora, která chrtila oheň a kouř a valily se z ní balvany. Po skále s vyřezávanými kamzíky

pobíhaly živé veverky a z jeskyně vycházely skupiny postav v průvodu (*Inventionen*). Jako *mantenatores* byli představeni arcivévoda Ferdinand Tyrolský, Karel hrabě Hohenzollern-Sigmaringen a Andreas Teufel. Za rytíři, Fámou, Argem a Kupidem následovala směšná skupinka sedláků a selek na koních.⁸ V triumfálním průvodu v čele s Giuseppem Arcimboldem se objevily tři Fúrie, za kterými jela na triumfálním voze taženém draky Médea se čtyřmi antickými průvodci Iásonem, Zéthem, Meleagrem a Théseem. Jejich zbraně byly vezeny na hřbetu živého slona. Za nimi následoval živý lev uzamčený v kleci a Fáma s pozouny. Závěrečná scéna patřila podle Zirfea skupince dalmatských sedláků a selek.⁹

Namalovaný slon s červenou čabrakou a *tropaion* na zádech z bordury Graduálu Sixta z Ottersdorfu koresponduje s pasáží Zirfeova popisu živého slona v triumfálním průvodu slavnosti.¹⁰ Zirfeo konkrétně uvádí, že slon byl vyzdoben červenou sametovou čabrakou se zlatými prýmkami a na krku měl zavěšen malý zvonek. Na zádech nesl po vzoru římského *tropaion* staré brnění, pancíř, přilbici, zbraně, štít, toulec a šíp. Tyto trofeje (*tropaion*) reprezentovaly zbraně čtyř antických hrdinů, které vyvolala Médea z Elysea: Jásona, Zéthu, Meleagera a Thésea. Tento tlustokožec představoval podle Zirfea slona krále Póra, kterého porazil v bitvě u řeky Hydaspes Alexandr Veliký v roce 326 př. Kr.¹¹

Ostatní známé prameny triumfální výzdobu předvedeného slona včetně červené čabraky nepřipomínají. K pražským slavnostem a turnajům v roce 1570 není dochován žádný jiný jednotlivý či souvislý obrazový doprovod, který je bohatě dokumentován například v souvislosti se slavnostmi Ferdinanda Tyrolského.¹² Miniatura z graduálu tak reprezentuje ojedinělý vizuální pramen, který se i přes drobnou ikonografickou licenci (zvonek, výčet trofejí) shoduje s konkrétní pasáží Zirfeova popisu pražské slavnosti v roce 1570.

K pražským slavnostem se dochovaly ještě jiné literární prameny, které na několika místech doplňují informace a rozvíjejí popis Zirfea. V Kalendáři Daniela Adama z Velešlavína z roku 1578 se v krátkosti připomíná, že k 26. únoru 1570 uspořádal císař Maxmilián II. na Staroměstském

⁵ PELCL 1817, s. 620–622; HREJSA 1950, s. 134; VOCELKA 1976, s. 103–105; SCHINDLER 2001, s. 439. K pražským slavnostem a turnajům v roce 1570 srov. PELCL 1817, s. 621–622; SCHOTTKY 1828, s. 503–504; SCHOTTKY 1832, s. 241–242; DITTRICH-SPIRK 1848, s. 178; M. 1873, s. 91; ZÍBRT 1886, s. 215–218; TOMEK 1901, s. 194; TEIGE 1910, s. 93; PORT 1932, s. 75–78; NOVOTNÝ 1958, s. 75–76; ČERNÝ 1968, s. 140; BEYER 1983, s. 83, 89, 109–110; PREISS 1986, s. 115; SCHINDLER 2001, s. 439–462; SANDBICHLER 2005, s. 167; SEIPEL 2005, s. 91–93, č. kat. 3.23; BŮŽEK 2006, Ferdinand, s. 187–189; BŮŽEK 2006, Zrcadlo, s. 52.

⁶ [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung: Des gewaltigen, treffenlichen vn[d] herzlischen Thurniers zu Rosz vnd Fuß etc. So am Sontag Oculi Anno 1570 vnd dieselb nachgehende Wochen zu Prag in der Alten Stadt den der Enden anwesenden Chur und fürsten zu Ehren gehalten worden ist* ([Praha?] 1570) (titulní dřevorez se soubojem dvou rytířů s dřevci) a [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche beschreibung des Gwaltigen Treffenlichen vnd herzlischen Thurniers zu Ross vnd fuss etc. So am Sontag Oculi Anno 70 vnd dieselb nachgehende wochen zu Prag in der Alten Statt den der Enden anwesenden Chur und fürsten zu Ehren gehalten worden ist* (Augsburg: Hans Zimmermann, 1570) (titulní dřevorez s bitevním motivem). Srovnání obou vydání s diferencovaným titulním dřevorezem ukazuje, že se jedná o shodné německé texty popisující pražské slavnosti a turnaje v roce 1570. Obě edice nejsou v odborné literatuře důsledně rozlišovány. BŮŽEK 2006, Zrcadlo, s. 57 mylně spojuje exemplář augsburského tisku s konvolutem kreseb Giuseppe Arcimbolda. Popis slavnosti podle Zirfeova tisku publikoval SCHINDLER 2003, s. 15–16.

⁷ SCHINDLER 2003, s. 15.

⁸ K interpretaci skupiny sedláků a selek z průvodu v kontextu rudolfínské žánrové malby KAUFMANN 1988.

⁹ Adam Cholossius Pelhřimovský identifikuje skupinku jako Vlastu a její družky (viz dále v textu).

¹⁰ [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung...* (Augsburg 1570), f. D II^v; [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung...* ([Praha?] 1570), f. D 3^v.

¹¹ [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung...* (Augsburg 1570), f. D III^f. [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung...* ([Praha nebo Augsburg ?] 1570), f. D 4^v. Vyobrazení krále Póra na bojovém slonovi se objevilo například v *Cosmographii* Sebastiana Münstera (Basel 1544, s. 1329) v části popisující dobytí Indie Alexandrem Velikým.

¹² Titulní dřevorezy tisků Zirfea Schwartzkünstlera považujeme za štočky s povšechnější turnajovou a bitevní ikonografií použité tiskařem opakovaně. Ke slavnostem Ferdinanda Tyrolského SANDBICHLER 2005.

Obr. 1 [Zirfeo Schwartzkünstler], *Ordenliche Beschreibung: Des gewaltigen, treffenlichen vñ[er] herzlischen Thurniers zu Rosz vñ Fuß etc. So am Sontag Oculi Anno 1570 vñ dieselb nachgehende Wochen zu Prag in der Alten Stadt den der Enden anwesenden Chur und fürsten zu Ehren gehalten worden ist ([Praha?] 1570). Titulní dřevorez se soubojem dvou rytířů s dřevci. Repro: SCHINDLER 2001, s. 443*

náměstí nákladné turnaje, hry, kolby a kratochvíle. Z celého triumfálního průvodu autor akcentuje jako určitou zvláštnost pouze živého velikého slona, který v české zemi nebyl dosud viděn.¹³ Vydání Kalendáře z roku 1590 pak při-

náš podrobnější zprávu o průběhu slavností na Staroměstském náměstí.¹⁴ V popisu slavností je uvedena umělá hora, na rozdíl od Zirfea zde identifikovaná jako sopka Etna, ze které vycházel dým a sršely jiskry a vylétaly krkavci a jiní ptáci. Byl spatřen i drak, Perseus na koni, živý lev v kleci a „...na plac byl vyveden slon živý, veliký, v těchto zemích nikdy prve nevidaný, na němž seděl Porus, král Indie, v hábitu královském, drže v ruce sceptrum aneb berlu královskou. Při kterémžto slonu to někteří obzvláště mezi jiným vyšetřili, že před císařem a císařovau, když z domu pánův Trčkův vycházeli, poklekl, ale jiným knížatům též přítomným, poctivosti té neučinil...“¹⁵ Autor tedy doplňuje Zirfeův popis o indického krále Póra jedoucího na slonovi, který uctil císařský majestát pokleknutím. Veleslavín odkazuje na antickou tradici tohoto motivu poukazem na Aristotelovu *Historia animalium*.¹⁶ Poprvé jsou na tomto místě publikovány latinské verše humanistického básníka Adama Cholossia Pelhřimovského (1544–1591) složené při příležitosti pražských slavností v roce 1570. Cholossius ve veršovaném výčtu předvedených postav zmiňuje též vedle strašlivého řvoucího lva i indického slona.¹⁷ Z mladšího Veleslavínova Kalendáře opsal záznam Marek Bydžovský z Florentina (1540–1612) do sborníku, který je souhrnem zpráv, novin, pamětí a listin z doby vlády Maxmiliána II.¹⁸

Pražským turnajům a slavnostem byl přítomný též humanista, kreslíř a Arcimboldův spolupracovník Giovanni Battista Fonte. Fonte zaznamenal jejich program včetně popisu turnajů a kostýmů v kompendiu věnovaném slavnostem uspořádaným císařem Maxmiliánem II. v Praze roku 1570 a ve Vídni v roce 1571 při příležitosti svatby Karla II. Štýrského a Marie Bavorské.¹⁹ Fonte uvádí, že antický motiv Médei navrhl sám císař Maxmilián II. a postavil jej proti středověkému motivu krále Artuše, který pro vstupní scénu vybral Ferdinand Tyrolský.²⁰ Jezdecký turnaj (*Ringrennen*) uskutečněný v neděli 26. února na Staroměstském náměstí pak popisuje ještě rukopis uložený v Innsbrucku či jej zmiňuje kronika Václava Březana.²¹

Autorem návrhů výpravy, dekorací a kostýmů pražských slavností byl dvorní malíř Maxmiliána II. Giuseppe Arcimboldo (1526–1593). Arcimboldo vytvořil pro řadu slavností Maxmiliána II. skici, které jsou dochovány v konvolutu s návrhy fantastických kostýmů, účesů a různými

¹³ Daniel Adam z Veleslavína, *Kalendář historický, to jest krátké poznamenání všech dnuov jednoho každého měsíce přes celý rok...* (Praha 1578), s. 58 (Knihopis č. 00058).

¹⁴ Daniel Adam z Veleslavína, *Kalendář historický, krátké a summovní poznamenání všechněch dnův jednoho každého měsíce přes celý rok...* (Praha 1590), s. 111–112 (Knihopis č. 00059).

¹⁵ Daniel Adam z Veleslavína, *Kalendář historický, krátké a summovní poznamenání všechněch dnův jednoho každého měsíce přes celý rok...* (Praha 1590), p. 112.

¹⁶ K antickým autorům, kteří hovoří o schopnosti zvířat rozeznat pravý majestát, se řadí vedle Aristotela Pseudo-Aristoteles a Plinius st. K tomu podrobně JÍLEK–KALHOUS 2010, s. 552–553.

¹⁷ Verše přetiskl TEIGE 1910, s. 93 a jejich překlad vydal RYBA 1941, s. 60–61. Opis z Veleslavínova Kalendáře (1590) se nachází v rukopise Jana Jeníka z Bratřic, *Pamětihodno bývalého slavného...národu českého* (tzv. autograf neuberský), Praha: Knihovna Národního muzea (dále citováno jako KNM), sign. V D 6/1, datace: 1810, s. 539–540. K osobnosti Adama Cholossia TRUHLÁŘ 1966, s. 388–389.

¹⁸ Marek Bydžovský z Florentina, *Maximilianus rex Bohemiae a diarium*, Praha: Národní archiv, Archiv vyšehradské kapituly, inv. č. 796, kniha 358, ff. 135^v–136^f. K rukopisnému sborníku JIREČEK 1876, s. 87–89; HEJNIC 1966, s. 245. Sborník vlastnil později Jan František Beckovský, který jej využil k psaní druhého dílu *Poselkyně*.

¹⁹ [Johannes Baptista Fonteius Primio], *Descrittione, et Habiti Della Festa, che S[ua] M[ajest]ta fece in Praga Nella uenuta delli Ill[ustrissi]mi et Ece[llentissimi]mi S[erenis]simi Duchi di Sassonia, et di Bauiera*, In [Johannes Baptista Fonteius Primio], *Europalia, hoc est Species, Dignitas, significatio solennis ejus pompae, quam Maximilianus II. ...produxit...* Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek (dále citováno jako ÖNB), Cod. 10. 206, ff. 159^r–161^v. Srov. KAUFMANN 1976, s. 275–296; KAUFMANN 1978, s. 28–33; LINDELL 1990; FERINO-PAGDEN 2008, s. 264, č. kat. VII. 34.

²⁰ SCHINDLER 2001, s. 447; SCHINDLER 2003, s. 15.

²¹ Rukopis s názvem *Ringrennen Zue Purg in D[er] Alten Stett Zue Prag Aufm Platz, den 26. Febr[uar] Anno 70. gehalten*, Innsbruck: Tiroler Landesarchiv, Ferdinanda pos. 175, Turniersachen. SEIPEL 2005, s. 91–93, č. kat. 3.23; PURŠ 2008, s. 97; BŘEZAN 1880, s. 42.

slavnostními výpravami.²² Tento konvolut byl v roce 1585 dedikován Rudolfovi II. V inventáři Rudolfovy kunstkomory z let 1609–1611 byly původně evidovány jako *maschere, uffzüg und maschere* čtyři takové konvoluty. Některé z kreseb byly pravděpodobně vytvořeny právě v souvislosti s pražskými slavnostmi. Mezi návrhy totiž nalezneme kostým pro kouzelníka (Zirfea?) s poznámkou „*Abito de negromante*“ či kresbu tříhlavého draka a zejména slona zobrazeného z profilu. Arcimboldův slon z konvolutu skic reprezentuje živého slona, který byl součástí triumfálního průvodu na Staroměstském náměstí a kterého císař Maxmilián II. získal do své menažerie v roce 1563. Tento slon je též součástí kompozitní hlavy na Arcimboldově obraze *Terra* z cyklu *Čtyř živlů* (po roce 1563), jak dosvědčuje Gregorio Comanini v dialogu *Il Figino; overo del fine della pittura* (Mantova 1591).²³ Comanini v traktátu připomíná, že zvířata z Arcimboldovy kompozitní hlavy byla vytvořena *podle živé přírody* v císařově zvěřinci v Kaiserebersdorf.

Živý slon neznámého jména, který byl viděn v roce 1570 v Praze na Staroměstském náměstí, byl jako mládě darován španělskému infantovi Karlovi, nejstaršímu synovi Filipa II. v roce 1562 od portugalské královny Kateřiny Habsburské. O exotického slona pak projevil vážný zájem Maxmilián II., který jej získal pro svůj zvěřinec v Kaiserebersdorf jako mnoho jiných dalších exotických zvířat (opice, lvi, tygři, medvědi, papoušci).²⁴ Maxmilián II. instruoval v květnu 1563 svého španělského agenta Bernaldina Bezcareta, aby zajistil transport tlustokožce ze severního Španělska lodí směrem do nizozemské provincie Zeeland. Po přistání pokračovala expedice 24. září 1563 průvodem přes antverpské náměstí, kde exotické zvíře vzbudilo – jako i v mnoha dalších evropských městech – senzací. Tento průvod po antverpském Grote Markt dokumentuje vyobrazení na jednolistu *September Vierentvintich* Bernaerta de Rijckere (Jan Molijns, Antverpy).²⁵

Slona předvedeného v Antverpách 24. září 1563 zachycuje i jiný jednolist, který zobrazuje tlustokožce v různých

pozicích.²⁶ Téhož slona zachytil v kresbě antverpský malíř a architekt Lambert van Noort (1520–1571). Kresba červeňou křídou nese poznámku a dataci „*Après del vivo a^o 1563. Primo die de october*“ a uvádí rozměry tlustokožce.²⁷ Nejznámější antverpskou část cesty císařova exotického tlustokožce dokumentuje dále ještě několik kreseb a tisků (Bernaert de Rijckere, Carolus Clusius, Ludovico Guicciardini).²⁸ Opakovaně je průvod se slonem po antverpském náměstí Grote Markt připomínán v soudobých antverpských kronikách.²⁹

Z Antverp pokračovala expedice s tlustokožcem a jeho mahautem do Bruselu (3. října). 10. října 1563 pochodoval slon ulicemi Kolína a přes Olomouc pokračoval do Vídně, kam dorazil 27. listopadu 1563. Carolus Clusius (1526–1609), který viděl slona již v Antverpách, popsal později tlustokožce ve spise *Rariorum Plantarum Historia* (Antverpy 1601). Autor zmiňuje jeho přítomnost na vídeňském dvoře a vyzdvihuje význam pro dvorské slavnosti.³⁰

Maxmilián II. pokračoval v roce 1570 z Prahy v doprovodu svého dvora na zasedání říšského sněmu do Špýru, kam slavnostně vstoupil 18. června 1570. Při této příležitosti byla uzavřena druhá svatba *per procuratorem* dcery Maxmiliána II. Alžběty Rakouské s francouzským králem Karlem IX. Do Špýru byl z Prahy též transportován slon spolu s leopardem a dalšími divokými zvířaty.³¹ Slona popisuje v souvislosti s jeho přítomností ve Špýru anonymní leták doplněný i vyobrazením tlustokožce z profilu.³² Císař se během cesty do Špýru zastavoval ještě 7. června 1570 v Norimberku, kde byl k jeho poctě realizován ohňostroj.

I v Norimberku byl slon slavnostně předveden, jak dokládá poznámka z anonymního jednolistu z druhé poloviny 17. století, který vznikl v souvislosti s předvedením slona Hanskena v Norimberku v roce 1629.³³

Příběh císařova druhého slona (prvního slona vlastnil Maxmilián II. v letech 1551 až 1553, [† 18. 12. 1553]), který byl spatřen v roce 1570 na Staroměstském náměstí, ve Špýru zdaleka ještě nekončí. Slon byl též součástí vídeň-

²² Giuseppe Arcimboldo, konvolut kreseb, Florencie: Uffizi Gabinetto dei disegni e delle stampe. K tomu KAUFMANN 1978, s. 51–52; BEYER 1983, PREISS 1986, s. 106; BEYER 2008.

²³ FERINO-PAGDEN 2008, s. 151, č. kat. IV. 20; GSCHWEND 2010, s. 47–48.

²⁴ K exotickým zvířatům v renesančních menažeriích PÉREZ de TUDELA–GSCHWEND 2001, s. 1–22; GSCHWEND, 2004, s. 42–43; PÉREZ de TUDELA–GSCHWEND 2007, s. 419–445.

²⁵ Jednolist *September Vierentvintich, sterck op mijn leden, Sachmen my in Brabant, Thantverpen eerst treden. Heeren ende Coopliden reuerencie ghedaen, So ben ic te Lande na den Keyser ghegaen* (Jan Molijns, Antverpy, po 24. září 1563). WINNER 1964, s. 76; LACH 1967, s. 168–171; LACH 1977, s. 150–153; GSCHWEND 2010, s. 35–48; FAUST 2002, č. kat. 648, s. 286–291; OETTERMANN 2008, s. 116–117.

²⁶ Jednolist *Actis bis senis terquina ad secula lustris, Mensibus atq[ue] tribus, Septembri mense, Philippus...* (Gerard Paludanus z Groningen, po 24. září 1563). FAUST 2002, č. kat. 649, s. 288–289.

²⁷ WINNER 1964, s. 76; GSCHWEND 2010, s. 41, obr. 36.

²⁸ LACH 1967, s. 168–169.

²⁹ Jan Molijns, *Die nieuwe Chronycke van Brabant oft tvervolch vande oude* (Antverpy 1565), p. 430–431; Emanuel van Meteren, *Historie der Nederlandscher ende haerder Naburen Oorlogen ende Geschiedenissen tot den jare MVICXII* (Haag 1623, f. 33^v); ULLENS 1843, s. 59; PIOT 1879, s. 143. Srov. DEVISSCHER 2007, s. 19–22; THÖFNER 2007, s. 191.

³⁰ OETTERMANN 2008, s. 118; GSCHWEND 2010, s. 43.

³¹ BECKER 1969, s. 18, 123, pozn. 7: „*Elephantem vidi tantae altitudinis, ut per portam egredi vix posset turris cujusdam, qua detinebatur*“; LANZINER 1988, s. 988–995; SCHINDLER 2003, s. 19.

³² Anonymní leták *Helfant. Augenscheinliche vnd schriftliche abconterfehung des wunderbarlichen vnd seltzamen Elephanten welchen der Röm. Kay. Maximilian diß 1570. Jars auff den Reichstag gen Speyer mit gebracht also fleissig an der grösse vnd andern vmbstenden abgemessen mit beschreibung der wahren natur eigenschafften vnd andern mehr solchen herrlichen Thieres in massen jhr Maiestet als damals Böhemischer König in Anno 52 ein solchen auch auß Hispanien erstmals in Teutsche Nation gebracht vnd dann diß Männlin seythero Anno 64 erhalten hat*. FAUST 2002, č. kat. 650, s. 290–291.

³³ Anonymní dřevorez *Ware Abbildung deß in Anno 29 Jars den 2 May zu Nurnberg ankommenden Elephanten welcher 10 Schuh hoch vnd 10 Jahr Alt damals gewesen* (druhá pol. 17. stol.). FAUST 2002, č. kat. 653.1, s. 298.

ských slavností v roce 1571 při příležitosti svatby dcery vévody Albrechta V. Marie Bavorské s arcivévodou Karlem II. Štýrským.³⁴ Jacopo Strada (1507–1588) je autorem kompendia kreseb, které zahrnuje návrhy kostýmů a výstroje pro koně a jiná zvířata určených pro dvorské slavnosti. Předpokládá se, že kresby byly určeny pro vídeňské turnaje a slavnosti. Tato teorie se zakládá na pozdější inskripci umístěné na f. 74 s kresbou zobrazující právě slona: „*E fu vestito l'Elephant per le nozze del Serenissimo arciduca Carlo, inuentione di mio padre*“.³⁵ Autorem příspěvu je syn Jacopa Strady Ottavio (1550–1607), který kresbu identifikuje jako návrh jeho otce pro vídeňské slavnosti 1571. Kresba zachycuje slona s čabrakou s ornamentálním zdobením a chocholem z pštrosiho peří na hřbetu.

V roce 1574 viděl tohoto slona Jindřich III. Francouzský v císařově zvěřinci Kaiserebersdorf, kde jej Maxmilián II. provázal po svých sbírkách a slona ukazoval jako první.³⁶ V pořadí druhý Maxmiliánův slon žil nejméně do roku 1577, kdy byl dozorcem slona jmenován rakouský dvořan Jacop Görz (*elephanten warter*).³⁷

Malířská výzdoba iluminovaného folia v Graduálu Sixta z Ottersdorfu vznikla nákladem písaře při nejvyšším purkrabství Vavřince Bílého z Bílé Hory (Laurentius Candidus, Laurenc Weisperger, Lorentz Waisperger či Veisperger), jak dosvědčuje fragmentárně zachovaný přepis v nápisové tabulce „*LAVRENTIVS [C]AN/DIDVS A [...]ODZ[...]O/TE MANV PROPRIA/ PINXIT [15]7[0]*“ a připojený erb.³⁸ Miniaturu se slonem je možné chápat jako osobní připomenutí či vzpomínku Vavřince Bílého z Bílé Hory na exotické a mohutné zvíře z dvorských slavností, které se uskutečnily v roce 1570 nedaleko Týnského chrámu, kam byl rukopis původně určen. Tuto osobitost malířské výzdoby vnímáme jako výraznou hodnotu raně novověkých iluminovaných hudebních rukopisů. Každý z rukopisů reflektuje požadavky konkrétních objednavatelů a jejich představ a zájmů a tak se nesetkáme s dvojicí shodných iluminovaných rukopisů, ať již z hlediska úpravy či ikonografie a struktury malířské výzdoby.

Miniatura se slonem z Graduálu Sixta z Ottersdorfu reprezentuje ojedinělý vizuální pramen, který se i přes drobnou ikonografickou licenci (zvonek, výčet trofejí) shoduje s konkrétní pasáží Zirfeova popisu pražských slavností v roce 1570. Iluminace s triumfálním motivem slona z pražských slavností v roce 1570 doplňuje řadu dochovaných vyobrazení tohoto živého slona (v Evropě 1562–† po 1577). Tento exotický tlustokožec je doložen písemnými a vizuálními prameny v řadě triumfálních průvodů, které byly součástí dvorských slavností Maxmiliána II. (Praha, Špýr, Vídeň). Iluminace se slonem reprezentuje ojedinělý ikonografický doklad v kontextu iluminovaných hudebních rukopisů raného novověku. Taková vyobrazení, která reflektovala ikonografii turnajů a slavností, byla totiž charakteris-

tická zejména pro tištěné konvoluty popisů příslušných turnajů a slavností či se v menší míře objevovala v soudobých cestopisech a památnících.³⁹

Seznam použité literatury:

BAŽANT 2004: BAŽANT, Jan. Pompa in honorem Ferdinandi 1558. In NECHUTOVÁ, Jana (ed.). *Druhý život antického mýtu. Sborník z vědeckého symposia Centra pro práci s patristickými středověkými a renesančními texty*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 195–205.

BECKER 1969: BECKER, Hermann. *Der Speyerer Reichstag von 1570. Ein Beitrag zur Geschichte des 16. Jahrhunderts*. Mainz: H. Becker, 1969.

BECKOVSKÝ 1879: BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně starých příběhův českých (od r. 1526–1715) 2/1*. K vyd. připravil Antonín REZEK. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1879. Dědictví sv. Prokopa v Praze 19.

BEYER 2008: BEYER, Andreas. Die Szene der Fürsten. Arcimboldos Kostüme und Entwürfe für höfische Feste und Turniere. In FERINO-PAGDEN, Sylvia (ed.). *Arcimboldo 1526–1593*. Ostfildern: Hatje Cantz, 2008, s. 243–261.

BEYER 1983: BEYER, Andreas. *Arcimboldo Figuren, Kostüme und Entwürfe für höfische Feste*. Frankfurt a. M.: Insel, 1983.

BŘEZAN 1880: BŘEZAN, Václav. *Václava Březana Život Petra Voka z Rosenberka*. K vyd. připravil František MAREŠ. Praha: Museum království Českého, 1880. Staročeská biblioteka 5. Spisův musejních 151.

BŮŽEK 2003: BŮŽEK, Václav. “Rytířské kratochvíle” na místodržitelském dvoře arciknížete Ferdinanda. In *Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno: Matice moravská, 2003, s. 653–662.

BŮŽEK 2006, Ferdinand: BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, 2006. Monographia historica 7.

BŮŽEK 2006, Zrcadlo: BŮŽEK, Václav, *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebe prezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvích. Studia Rudolphina 6*. Praha: Artefactum–Ústav dějin umění AV ČR, 2006, s. 45–58.

ČERNÝ 1968: ČERNÝ, František (ed.). *Dějiny českého divadla 1. Od počátků do sklonku osmnáctého století*. Praha: Academia, 1968.

DEVISSCHER 2007: DEVISSCHER, Hans (ed.), *Wonderlycke dieren op papier in de tijd van Plantin*. Antwerpen: Museum Plantin–Moretus, 2007. Publicaties van het Museum Plantin–Moretus, Prentenkabinet 44.

³⁴ VOCELKA 1976, s. 63–85, 168–183.

³⁵ Jacopo Strada, kompendium kreseb, Vídeň: ÖNB, Cod. min. 21/3, f. 74. KAUFMANN 2009, s. 79, obr. 3.1; GSCHWEND 2010, s. 48, obr. 39; KÁRPATI 2012, s. 147.

³⁶ GSCHWEND 2010, s. 48.

³⁷ GSCHWEND 2010, s. 48.

³⁸ K němu JIREČEK 1875, s. 74; CHYTL 1906; SCHULZ 1906, s. 7, 20, 30–33, 69, 70; ŠÁROVCOVÁ 2014.

³⁹ V cestopise Jindřicha Hýzrle z Chodů se např. nachází iluminace představující turnaj při svatbě Karla z Harrachu a průvod v maskách při kvintáně v Antverpách 1594. Praha: KNM, sign. VI A 12, ff. 8^v, 16^v. K vyobrazení turnajů v památnících RYANTOVÁ 2007, s. 353.

- DITTRICH–SPIRK 1848:** DITTRICH, Antonín–SPIRK, Antonín Ferdinand. *Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis III. Statuta Universitatis Pragensis nunc primum publici juris facta*. Pragae: Joannis Spurny, [1848].
- FAUST 2002:** FAUST, Ingrid. *Zoologische Einblattdrucke und Flugschriften vor 1800 4. Wale, Sirenen, Elefanten*. Stuttgart: Hiersemann, 2002.
- FERINO-PAGDEN 2008:** FERINO-PAGDEN, Sylvia (ed.). *Arcimboldo 1526–1593*. Ostfildern: Hatje Cantz, 2008.
- GSCHWEND 2004:** GSCHWEND, Annemarie Jordan. Exotic Animals in Sixteenth-Century Europe. In JACKSON, Anna–JAFFER, Amin (ed.), *Encounters. The meeting of Asia and Europe 1500–1800*. London: V&A Publications, 2004, s. 42–43.
- GSCHWEND 2010:** GSCHWEND, Annemarie Jordan. *The story of Süleyman. Celebrity elephants and other exotica in Renaissance Portugal*. Philadelphia: Pachyderm, 2010.
- HINSHAW FISCHLI 2003:** HINSHAW FISCHLI, Elena Robert. Some Italian and German Representations of India in the Early Renaissance—with a Predilection for Elephants. In *Maritime Malabar and the Europeans 1500–1962*. Gurgaon: Hope India Publications, 2003, s. 165–196.
- HREJSA 1950:** HREJSA, Ferdinand. *Dějiny křesťanství v Československu VI. Za krále Maxmiliána II. 1564–1576*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1950. Spisy Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké 14. Řada A.
- CHYTILOVÝ 1906:** CHYTILOVÝ, Karel. *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha Staroměstská z let 1490–1582*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 36. Třída I.
- JÍLEK, Jan–KALHOUS 2010:** JÍLEK, Jan–KALHOUS, David. Studie o slonovi. Darování exotického zvířete jako prostředek politické komunikace v antice a v raném středověku. In UNGERMAN, Šimon–PŘICHYŠTALOVÁ, Renáta (ed.), *Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 549–565
- JIREČEK 1875:** JIREČEK, Josef. *Dějiny literatury české I. Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku, ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovního*. Praha: B. Tempský, 1875
- JIREČEK 1876:** JIREČEK, Josef. O některých sbornících obsahu historického z 16. až 17. století, *Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk v Praze 1876, 1876*, s. 83–98.
- KÁRPATI 2013:** KÁRPATI, Zoltán. Two festival designs from the workshop of Jacopo Strada, In RADVÁNYI, Orsolya (ed.), *Geest en gratie. Essays presented to Ildikó Ember on her seventieth birthday*. Budapest: Zsépmművészeti múzeum, 2012, s. 142–147.
- KAUFMANN 1976:** KAUFMANN, Thomas DaCosta. Arcimboldo's Imperial Allegories. G. B. Fonteo and the Interpretation of Arcimboldo's Painting. *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 39, 1976, s. 275–296.
- KAUFMANN 1978:** KAUFMANN, Thomas DaCosta. *Variationes on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II*. New York–London 1978.
- KAUFMANN 2009:** KAUFMANN, Thomas DaCosta. *Visual Jokes, Natural History, Still-Life Painting*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- KONEČNÝ 2009:** KONEČNÝ, Lubomír. Sprangerův slon. In VOLRÁBOVÁ, Alena (ed.), *Ars linearis. Stará grafika a kresba Čech, Německa a Slezska v evropských souvislostech*. Praha: Národní galerie, 2009, s. 42–47.
- KONEČNÝ 2008:** KONEČNÝ, Lubomír. Spranger's Elephant. *Studia Rudolphina* 8, Praha: Artefactum–Ústav dějin umění AV ČR, 2008, s. 68–72.
- LACH 1967:** LACH, Donald Frederick. Asian Elephants in Renaissance Europe. *Journal of Asian History* 1, č. 2, 1967, s. 168–171.
- LACH 1977:** LACH, Donald Frederick. *Asia in the Making of Europe 2. A Century of Wonder 1. The Visual Arts*. Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- LANZINNER 1988:** LANZINNER, Maximilian. *Der Reichstag zu Speyer 1570*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.
- LINDELL 1990:** LINDELL, Robert. The wedding of Archduke Charles and Maria of Bavaria in 1571. *Early Music* 18, 1990, č. 2 (May), s. 253–269.
- M. 1873:** M. Historické drobnosti. *Lumír* 1, 1873, s. 91.
- MAŤA 2000:** MAŤA, Petr. Karneval v životě a myšlení raně novověké šlechty. In KRÁL, Pavel–BŮŽEK, Václav (ed.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raně novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2000. Opera historica. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 8, s. 163–187.
- NOVOTNÝ 1958:** NOVOTNÝ, Antonín. *Staropražské variace na motiv Praha a cizina*. Praha: Orbis, 1958.
- OETTERMANN 1982:** OETTERMANN, Stephan. *Die Schaulust am Elefanten. Eine elephantographia curiosa*. Frankfurt am Main: Syndikat, 1982.
- PAVLÍKOVÁ 2012:** PAVLÍKOVÁ, Děvana. Pražské kraťochvíle v 16. století: nejen kuželky, ale i živý slon. *Sborník Národního muzea v Praze, Řada C, Literární historie 57*. Praha: Národní museum, 2012, s. 113–116.
- PELCL 1878:** PELCL, František Martin. *Franz Martin Pelzels Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten. Aus den besten einheimischen und auswärtigen Geschichtschreibern, Kroniken und gleichzeitigen Handschriften zusammen getragen 2*. Prag: K.k. privil. Zeitung- und Inteligenz-Comptoir, 1817.
- PÉREZ de TUDELA–GSCHWEND 2001:** PÉREZ de TUDELA, Almudena–GSCHWEND, Annemarie Jordan. Luxury Goods for Royal Collectors: Exotica, Princely Gifts and Rare Animals Exchanged Between the Iberian Courts and Central Europe in the Renaissance (1560–1612). In HAAG, Sabine–TRNEK, Helmut (ed.), *Exotica. Portugals Entdeckungen im Spiegel fürstlicher Kunst- und Wunderkammern der Renaissance. Die Beiträge des am 19. und 20. Mai 2000 vom Kunsthistorischen Museum Wien veranstalteten Symposiums*. Mainz: von Zabern, 2001. Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien 3, s. 1–22.
- PÉREZ de TUDELA–GSCHWEND 2007:** PÉREZ de TUDELA, Almudena–GSCHWEND, Annemarie Jordan. Renaissance Menageries. Exotic Animals and Pets at the Habsburg Courts in Iberia and Central Europe. In ENEN-

- KEL, Karl A. E.–SMITH, Paul J. (ed.). *Early Modern Zoology. The Construction of Animals in Science, Literature and the Visual Arts*. Brill, 2007, Intersections 7, s. 419–445.
- PIOT 1879:** PIOT, Guillaume Joseph Charles. *Chronique de Brabant et de Flandre*. Bruxelles: F. Hayez, 1879.
- PORT 1932:** PORT, Jan. Divadelní výtvarníci staré Prahy. In *Kniha o Praze. Pražský almanach* 3, 1932, s. 70–122.
- PREISS 1986: PREISS, Pavel. *Italští umělci v Praze. Renesance, manýrismus, baroko*. Praha: Panorama, 1986.
- PURŠ 2008:** PURŠ, Ivo. Literatur zu den Festivitäten Erzherzog Ferdinands II. von Tyrol. *Studia Rudolphina* 8, Praha: Artefactum–Ústav dějin umění AV ČR, 2008, s. 94–98.
- ROOBAERT 1963:** ROOBAERT E. La sensation provoquée à Anvers en 1563 par un éléphant vivant. *Zoo Anvers. Plankendael* 3. Anvers: Société royale de zoologie, 1963, s. 141–144.
- RYANTOVÁ 2007:** RYANTOVÁ, Marie. *Památníky, aneb, Štambuchy, to jest alba amicorum: kulturně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2007. Monographia historica 8.
- RYBA 1941:** RYBA, Bohumil. *Očima lásky. Verše českých básníků o Praze*. Praha: Fr. Borový, 1941.
- SANDBICHLER 2005:** SANDBICHLER, Veronika. Festkultur am Hof Erzherzog Ferdinands II. In NOTFLASCHER, Heinz–NIEDERKORN, Jan Paul (ed.). *Der Innsbrucker Hof. Residenz und höfische Gesellschaft in Tirol vom 15. bis 19. Jahrhundert*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. Archiv für die österreichische Geschichte 138, s. 159–174.
- SEIPEL 2005:** SEIPEL, Wilfried (ed.). *Wir sind Helden. Habsburgische Feste in der Renaissance*. Wien: Kunsthistorisches Museum, 2005.
- SCHINDLER 2001:** SCHINDLER, Otto G. *Zan Tabarino, "Spielmann des Kaisers": italienische Komödianten des Cinquecento zwischen den Höfen von Wien und Paris*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001, s. 412–544.
- SCHINDLER 2003:** SCHINDLER, Otto G. Špílmani, skákači a komedianti (Tabarino, Ganassa & Co., Praha–Paříž, 1570–1572). *Divadelní revue* 14, č. 3, Praha: Primus, 2003, s. 12–30, 63–68.
- SCHOTTKY 1828:** SCHOTTKY, Julius Max. Beiträge zur Geschichte der frühesten Prager Schauspiele. *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* 2, 1828, s. 479–524.
- SCHOTTKY 1832:** SCHOTTKY, Julius Max. *Prag, wie es war und wie es ist I*. Prag: J. G. Calve'sche Buchhandlung, 1831–1832.
- SCHULZ 1906:** SCHULZ, Václav. *Soupis register soudu nejvyššího purkrabství pražského*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. Historický archiv 27.
- SLATKES 1980:** SLATKES, Leonard J. Rembrandt's Elephant. *Simiolus. Netherlands Quarterly for the History of Arts* 11, Utrecht: Foundation for Dutch Art–Historical Publications 1980, s. 7–13.
- ŠÁROVCOVÁ 2014:** ŠÁROVCOVÁ, Martina. A Little Known Utraquist Gradual in the British Library in London. In DAVID, Zdeněk V.–HOLETON, David R. (ed.). *The Bohemian Reformation and Religious Practise* 9. Praha: Filosofický časopis–FILOSOFIA, 2014, s. 250–278. *Filozofický časopis–zvláštní číslo* 1.
- TEIGE 1910:** TEIGE, Josef. *Základy starého mistopisu Pražského (1437–1620) I/1*. Praha: Královské hlavní město Praha, 1910.
- THÖFNER 2007:** THÖFNER, Margit. *A Common Art: Urban Ceremonial in Anwerp and Brussels during and after the Dutch Revolt*. Zwolle: Waanders Publishers, 2007. Studies in Netherlandish art and cultural history 7
- TOMEK 1901:** TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy* XII. Praha: František Řivnáč, 1901. Spisů musejních 51. Novočeská bibliothéka 18.
- ULLENS 1843:** ULLENS, F. G., *Chronycke van Antwerpen sedert het jaer 1500 tot 1575*. Antwerpen: J. P. Van Dieren, 1843
- VOCELKA 1976:** VOCELKA, Karl. *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600. Kulturgeschichtliche Studien zum Manieristischen Repräsentation*. Graz: Herman Böhlau Nachf. Gesellschaft m. b. H., 1976. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 65.
- WINNER 1964:** WINNER, Matthias. Raffael malt einem Elefantem. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz* 11, 1964, s. 71–109.
- ZÍBRT 1886:** ZÍBRT, Čeněk. Český masopust. *Zlatá Praha* 14, 1886, s. 215–218.

3

O Swatem Matiaussi jako apostolich,
 O poswieteny Chramu Bozicho.

O kterak
 velmi hro
 zne gt mi
 sto toto rzekl Jakob nebo tuto duo
 zagyste Boha wsemohucyho gt
 a k tomu take y brana nebeska a
 slawa bude przibytel a sbrana

Graduál Sixta z Ottersdorfu. Londýn: British Library, sign. Add. 16 175, f. 347r. Jákobův žebřík v těle historizující iniciály O (kterak velmi hrozné jest místo toto), v borduře slon z pražských dvorských slavností v roce 1570, erb Vavřince Bílého z Bílé Hory, hra v kuželky. Foto: © The British Library Board